

Ewa Gorczycka

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE W KONTEKŚCIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

Słowa kluczowe: osoby niepełnosprawne, Unia Europejska, integracja, polityka społeczna, ustawodawstwo unijne, bariery, wyrównywanie różnic.

Streszczenie: celem artykułu jest zaprezentowanie problematyki osób niepełnosprawnych w procesie integracji europejskiej, a w szczególności wysiłków podejmowanych przez Wspólnotę na rzecz wyrównywania różnic pomiędzy tą grupą społeczną a populacją. Dla realizacji tego celu w artykule ujęto następujące zagadnienia: polityka socjalna Wspólnot na tle jej problemów społeczno-ekonomicznych; ustawodawstwo regulujące prawa osób niepełnosprawnych, Karta Praw Socjalnych z 1989 r.; zatrudnienie niepełnosprawnych w socjalnym programie Wspólnoty; fundusze i programy; Europa bez barier.

Artykuł, którego cel stanowi uwypuklenie problematyki osób niepełnosprawnych na tle wielkiego dzieła noszącego nazwę procesu jednoczenia Europy, także integracji europejskiej pragnę zacząć od krótkiego kalendarium tego doniosłego przedsięwzięcia, trwającego już ponad 50 lat.

- 9 maja 1950 - propozycja francuskiego ministra spraw zagranicznych, Roberta Schumana, dotycząca utworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali.
- 1951 - Traktat Paryski ustanawiający tę Wspólnotę przez 6 państw /Francja, Niemcy, Włochy, Belgia, Holandia, Luksemburg/; jest w nim też mowa o pierwszym organie - Wysokiej Władzy /Haute Autorité/.
- 1957 - Traktaty Rzymskie: powstanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej; powołanie organów Wspólnoty /Komisji, Rady Ministrów, Parlamentu Europejskiego, Trybunału Sprawiedliwości/; określenie celów Wspólnoty/ w art. 2: „promowanie harmonijnego rozwoju, działalności ekonomicznej, stała i zrównoważona ekspansja, wzrost stabilności, przyspieszenie wzrostu standardu życia oraz bliskie związki między państwami członkowskimi”/ oraz ich realizacji m.in. poprzez wprowadzenie czterech wolności: swobodnego przepływu osób, dóbr, kapitału i usług.
- 1973 - Pierwsze rozszerzenie Wspólnoty: Wielka Brytania, Dania, Irlandia.
- 1974 - Powołanie nowego organu: Rady Europejskiej.
- 1981 - Drugie rozszerzenie: Grecja.
- 1986 - Trzecie rozszerzenie: Hiszpania i Portugalia.
- 1987 - Jednolity Akt Europejski - ideologiczna podstawa Wspólnoty.
- 1989 - Europejska Karta Fundamentalnych Praw Socjalnych.
- 1989 - Umowa pomiędzy Polską a EWG o handlu oraz współpracy handlowej i gospodarczej.
- 1991 - Traktat z Maastricht, zwany Traktatem o Unii Europejskiej /trzy filary - filar 1: sprawy objęte zakresem przedmiotowym trzech Wspólnot Europejskich /WE, EWWiS, Euroatom/; - filar 2: wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa; filar 3: wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne.

- 1991 - Podpisanie Układów Europejskich - umowy o stowarzyszeniu z Polską, Węgrami i Czechosłowacją.
- 1994 - Umowa z Schengen – swobodny przepływ osób; nowy sposób ścigania przestępców.
- 1995 - Czwarte rozszerzenie: Austria., Finlandia, Szwecja.
- 1994 - Na mocy Umowy o stowarzyszeniu 1.02.1994 Polska staje się krajem stowarzyszonym ze Wspólnotą.
- 1997 - Traktat Amsterdamski – pogłębienie i poszerzenie Traktatu o Unii Europejskiej /m.in. artykuł o antydyskryminacji, w tym niepełnosprawnych/.
- 1997 - Przyjęcie przez Rząd i przez Sejm RP Narodowej Strategii Integracji.
- 1998 - Negocjacje przystąpieniowe UE z 6 krajami, w tym z Polską.
- 2001 - Traktat Nicejski. Najważniejsza Deklaracja 20 o rozszerzeniu UE i ustaleniu liczby członków krajów kandydujących w organach Unii.

1. POLITYKA EKONOMICZNA A POLITYKA SOCJALNA WSPÓLNOTY

W 1942 r. Robert Schuman zarysowując program przyszłej Wspólnoty użył sformułowania „dla pokoju” i „dla postępu”. Po wojnie, wspólnie z drugim inicjatorem tej idei, Jean Monnetem mówił o przywróceniu pokoju w zniszczonej wojną Europie poprzez tworzenie jedności pomiędzy ludźmi, a dopiero potem między państwami.¹ W następnym etapie architekci Wspólnoty przystąpili do znoszenia różnic w życiu gospodarczym i społecznym, likwidacji barier i granic, wreszcie do powołania ponadnarodowych organów i instytucji.

Trzeba mocno podkreślić, że choć niemal od początku w ideologii Wspólnot postęp ekonomiczny był nierozdzielnie związany z prawami człowieka, to pierwsze i kolejne osiągnięcia Wspólnoty dotyczyły sfery gospodarczej, w której pełną integrację ekonomiczną i polityczną postanowiono osiągnąć w oparciu o Traktat Rzymski po zrealizowaniu trzech etapów: sfery wolnego handlu, unii celnej oraz wolnego rynku; czwarty cel to wspólna waluta wprowadzona w 2002 roku. I mimo, iż ojcowie Wspólnoty stawiali jako cel polepszenie warunków życia i pracy oraz „umocnienie spójności społecznej w łonie Wspólnot”, brak było koncepcji polityki społecznej o charakterze wspólnotowym. O ile w zakresie jednoczenia gospodarczego kraje członkowskie wykazywały upór i determinację, co widać w kolejnych etapach realizowania polityki gospodarczej, to sferę socjalną pozostawiano w znacznie większym stopniu woli krajów członkowskich, które w tym obszarze pozostawały przy własnych, krajowych uregulowaniach.

Obserwacja postępów integracji w sferze ekonomicznej i socjalnej doprowadziła mnie w początkach lat 90. do sformułowania tezy, że znacznie łatwiej stworzyć unię ekonomiczną niż socjalną. O pierwszej decydują elementy obiektywne, wymierne, o drugiej - czynniki trudniej dające się ujednoczyć, wpływające z kultury, historii, tradycji.

Niemniej pierwsze regulacje niektórych sfer współdziałania socjalnego można odnaleźć w Traktacie Rzymskim /art. 48 - 51 oraz 117 - 128/. Dotyczą one przemieszczania i osiedlania się obywateli państw członkowskich na terenie Wspólnoty, najpierw z powodu poszukiwania lepszych warunków zatrudnienia, pracy i płacy, a potem swobody wyboru miejsca zamieszkania, studiów, także zamieszkiwania w okresie emerytalnym.

W sferze zdrowia, a szczególnie bezpieczeństwa pracy oraz stosunków między pracodawcami i pracownikami podejmowano działania od czasu EWWiS poprzez Traktat Rzymski, Jednolity Akt Europejski i Traktat o Unii Europejskiej. Zatem sformułowano liczne obowiązki dotyczące ochrony pracy i miejsca pracy: projektowania i używania maszyn, narzędzi, substancji trujących, przemieszczania ciężarów. Wskazano warunki, w których można używać niebezpiecznych substancji, materiałów biologicznych, chemicznych

¹ Fontaine P.: Citizen's Europe. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg 1991

i fizycznych. Za sektory wysokiego ryzyka uznano rolnictwo, przemysł budowlany, wydobywczy oraz pracę na morzu. Dalsze dyrektywy Komisji Europejskiej objęły system informacji i szkolenia w zakresie zdrowia i bezpieczeństwa pracy oraz równych praw do ochrony zdrowia pracowników w małej i średniej wielkości firmach. Te i inne dyrektywy miały służyć zachowaniu równowagi pomiędzy ekonomiczną i społeczną polityką Unii, co trzeba podkreślić.

Generalnie można stwierdzić, że kraje Wspólnoty od jej powstania stały przed wieloma problemami ekonomiczno-społecznymi, do których należą przede wszystkim: zatrudnienie i bezrobocie, równouprawnienie kobiet i mężczyzn, problemy ludzi starych, problemy osób niepełnosprawnych, zagadnienie biedy i ubóstwa. Każdy z tych i innych problemów wywołuje potrzebę określonej polityki socjalnej, adresowanej do konkretnej grupy społecznej.

2. USTAWODAWSTWO REGULUJĄCE PRAWA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Rządy państw członkowskich wypracowały po II wojnie światowej wiele aktów prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych i stosowały/stosują je we własnej działalności.

Na bardziej ogólnym niż krajowym poziomie trzeba wymienić dokumenty Rady Europy począwszy od Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku poprzez Europejską Kartę Społeczną z 1961 r. aż po Zrewidowaną Europejską Kartę Społeczną z 1991 r., której art. 15 został zatytułowany: „Prawo osób niepełnosprawnych do samodzielności, integracji społecznej i do udziału w życiu Wspólnoty”¹ i inne dokumenty RE dotyczące również niepełnosprawnych.

Na poziomie już nie europejskim a światowym powstał cały szereg dokumentów, najczęściej pod patronatem ONZ: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowy Pakt Praw Cywilnych i Politycznych, Konwencja Praw Dziecka, Konwencja nt. Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet, Światowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych.

Te akty wraz z bogatymi doświadczeniami zdobytymi podczas Dekady Osób Niepełnosprawnych ogłoszonej przez ONZ w latach 1983 - 1992, stały się podstawą i fundamentem do wypracowania Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych z 1993 roku.² Wśród 22 zasad warto wymienić następujące: budzenie świadomości, opiekę medyczną, rehabilitację, służby wspierające, dostępność środowiska fizycznego do informacji i środków komunikacji międzyludzkiej, edukację, zatrudnienie, środki utrzymania i zabezpieczenie socjalne, życie rodzinne i integralność jednostki, kulturę, sport i rekreację, religię. Dalsze zasady /od 13 - 22/ to działania wdrożeniowe: informacja i badania naukowe, kreowanie polityki i planowanie, tworzenie prawa, polityka ekonomiczna, koordynacja działań, organizacje osób niepełnosprawnych, szkolenie personelu, monitoring, współpraca techniczna i gospodarcza, współpraca międzynarodowa.³

Z inspiracji państw członkowskich Rady Europy, ONZ, a także niezależnie od tych instytucji wydano ok. 20 dokumentów Unii Europejskiej dotyczących osób niepełnosprawnych, a w szczególności: zatrudnienia, rehabilitacji zawodowej, integracji dzieci i młodych ludzi niepełnosprawnych, dostępności transportu, równych szans dla osób

¹ Podstawowe dokumenty Rady Europy z dziedziny polityki społecznej. Fundacja Promocji Prawa Europejskiego. Wydawnictwo Naukowe Scholar 1997, s. 62

² Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, Unia Europejska. <http://www.ffim.lublin.pl/ue/cykl/standard.htm>, s. 2.

³ Tamże, s. 8-22

niepełnosprawnych, programów pomocowych dla niepełnosprawnych: Helios I, Helios II, Equal.¹

3. EUROPEJSKA KARTA FUNDAMENTALNYCH PRAW SOCJALNYCH /THE COMMUNITY CHARTER OF FUNDAMENTAL SOCIAL RIGHTS FOR WORKERS/ Z 1989 ROKU

Aczkolwiek osób niepełnosprawnych dotyczy zaledwie jeden z punktów Karty, warto pokazać wszystkie jej elementy, ponieważ za 12 punktami kryją się wspomniane wcześniej problemy społeczno-ekonomiczne najpierw Wspólnoty, a potem Unii Europejskiej.

A oto omawiane prawa:

- „prawo do swobodnego poruszania się,
- prawo do zatrudnienia i wynagrodzenia,
- prawo do poprawy warunków życia i pracy,
- prawo do pomocy społecznej,
- prawo do swobody zrzeszania się i zawierania wspólnych porozumień,
- prawo do szkolenia zawodowego,
- zasada równouprawnienia kobiet i mężczyzn,
- prawo pracowników do informacji, konsultacji i współdziałania,
- prawo do ochrony zdrowia i bezpieczeństwa w miejscu pracy,
- prawo do ochrony dzieci i młodzieży,
- prawa osób starszych,
- prawa osób niepełnosprawnych”.²

W ślad za ukazaniem się Karty Komisja Europejska opracowała program działań socjalnych, ustalając 47 konkretnych przedsięwzięć. Program ten podlega stałej realizacji m.in. w postaci wydawanych dyrektyw w zakresie np. ochrony matek, młodzieży, czasu pracy, zwolnień grupowych. W Traktacie o Unii Europejskiej problemy socjalne doczekały się odrębnego opracowania. Jednak część socjalna Traktatu z Maastricht nie została podpisana przez Wielką Brytanię, co wskazuje na narodowy charakter tej problematyki i, przynajmniej przejawianą przez niektóre kraje, niechęć do jej ujednoczenia. W następnych latach problemy socjalne były i są podejmowane, m.in. w Traktacie Amsterdamskim /1997/, w Białej księdze europejskiej polityki społecznej /1994/, w komunikatach Komisji nt. Opieki społecznej /1994 i 1997/, w dokumencie zatytułowanym: Europa obywateli i praw społecznych /1996/, we francuskim memorandum nt. Europejskiego Modelu Społecznego /1996/, w Agendzie 2000.

4. ZATRUDNIENIE OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W SOCJALNYM PROGRAMIE WSPÓLNOTY

Pragnę jeszcze raz wrócić do stwierdzenia, że w 50. leciu istnienia Wspólnoty problemy ekonomiczne wybijały się na pierwsze miejsce; zagadnienia socjalne podejmowano mniej chętnie, pozostawiając je rządowi krajowym, a politykę socjalną nazywano nawet „niechcianym dzieckiem procesu integracji”³, inaczej mówiąc zagadnienia socjalne pojawiały się jako wtórne wobec ekonomicznych. Z kolei osoby niepełnosprawne i ich problemy

¹ Wykaz dokumentów Unii Europejskiej, związanych z osobami z niepełnosprawnością.
<http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/wykaz.htm>.

² The Community Charter of Fundamental Social Rights for Workers, European File. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg 1990.

³ Weidenfeld W., Wessels W.: Europa od A do Z, Podręcznik integracji europejskiej, Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice 1999.

stanowią jeden z wielu obszarów zainteresowania Unii, co widać m.in. na przykładzie Karty Praw Socjalnych.

Mimo tych zastrzeżeń począwszy od lat 90. osoby niepełnosprawne zajmują coraz więcej uwagi w polityce Komisji Europejskiej, co więcej pojawiło się i ugruntowuje nowe podejście do tych zagadnień, tkwiące korzeniami w wybijaniu na pierwszy plan zarówno przez ONZ, jak Radę Europy oraz Unię praw człowieka. O ile wcześniej stawiano jako cel przystosowanie niepełnosprawności do żądań społeczeństwa, to dzisiaj „w integracji dostrzega się kluczowy instrument włączania osób niepełnosprawnych w aktywną część społeczeństwa”.¹ A to włączanie dotyczy przede wszystkim integracji przez zatrudnienie. Podkreśla się też od niedawna rolę postaw społeczeństwa wobec niepełnosprawnych i ich kapitalne znaczenie dla rozwiązywania wielu problemów tej grupy społecznej.

W dokumentach unijnych brak dotąd pełnych danych na temat liczby, wieku, płci i wielu charakterystyk demograficzno-społecznych osób niepełnosprawnych. Niemniej z danych statystycznych zebranych w krajach członkowskich oraz z przeprowadzonego Spisu Gospodarstw Domowych Wspólnoty Europejskiej opublikowanego w 1994 r. wynika, że wskaźnik zatrudnienia wśród osób z niepełnosprawnością /takie sformułowanie figuruje w większości unijnych dokumentów/ jest znacznie niższy niż w pozostałej części populacji.²

Spisem zostało objętych 60.000 gospodarstw domowych we wszystkich krajach Unii /wówczas jeszcze bez Austrii, Finlandii i Szwecji/ i jest to pierwszy tej wagi dokument. Najważniejsze ustalenia dotyczące niepełnosprawnych są następujące:

Państwa członkowskie w różny sposób definiują niepełnosprawność oraz niepełnosprawnych, brak także „wystandaryzowanych danych statystycznych”,³ co utrudnia analizy porównawcze między poszczególnymi krajami.

Wskaźnik zatrudnienia dla populacji aktywnej zawodowo w Unii Europejskiej wynosi 60%, wśród niepełnosprawnych jest o 20-30% niższy. Proporcjonalnie bezrobocie w zbiorowości niepełnosprawnych jest średnio dwukrotnie wyższe niż wśród obywateli Wspólnoty.

W literaturze polskiej i obcej od lat zwraca się uwagę na gorszą pod wieloma względami sytuację ludzi starszych i niepełnosprawnych. W latach 80. L. Frąckiewicz pisała, że te dwie grupy są na ogół gorzej wykształcone od populacji, znajdują się w trudniejszej sytuacji materialnej, zamieszkują w trudniejszych warunkach mieszkaniowych /niższy standard/, często samotnie, a ponadto, jak wynikało z ówczesnych badań GUS mają kłopoty z wykonywaniem czynności życia codziennego - robieniem zakupów, przygotowywaniem posiłków, higieną osobistą.⁴

W Wielkiej Brytanii, także w latach 80. G. Garret wskazywała na cztery „utruty” towarzyszące przechodzeniu od aktywności zawodowej do okresu emerytalnego. Dotyczą one: statusu i roli społecznej, środowiska pracy, dochodów, dotychczasowego trybu życia.⁵

W kilkanaście lat po ukazaniu się cytowanych publikacji w unijnych dokumentach z 1998r.⁶ wymienia się cały szereg podobnych negatywnych zjawisk:

¹ Podnoszenie poziomu zatrudnienia osób niepełnosprawnych - wspólne wyzwanie . Roboczy dokument Personelu Komisji Europejskiej. Bruksela 1998. Dyrektoriat Generalny Zatrudnienia, Stosunków Gospodarczych i Spraw Socjalnych. <http://www.ffmpeg.lublin.pl/ue/dok/rais.htm>, s. 2.

²Tamże, s. 3.

³ Garret G.: Potrzeby zdrowotne ludzi starszych. PZWL, Warszawa 1990.

⁴ Frąckiewicz L.: Starość i niepełnosprawność. W: Inwalidztwo jako problem polityki społecznej, L. Frąckiewicz /red./. Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1988; Sytuacja bytowa ludzi starszych w Polsce w roku 1985. GUS. Statystyka Polski, Materiały Statystyczne nr 36, Warszawa 1986.

⁵ Garret G.: Potrzeby zdrowotne ludzi starszych. PZWL, Warszawa 1990, s. 38.

⁶ Podnoszenie poziomu zatrudnienia osób niepełnosprawnych - wspólne wyzwanie. Roboczy dokument Personelu Komisji Europejskiej. Bruksela 1998. Dyrektoriat Generalny Zatrudnienia, Stosunków Gospodarczych i Spraw Socjalnych. <http://www.ffmpeg.lublin.pl/ue/dok/rais.htm>.

- aż 17% Europejczyków objętych Spisem Gospodarstw Domowych stwierdza, że „są ograniczeni lub znacznie ograniczeni w wykonywaniu czynności dnia codziennego”,¹
- niższy poziom wykształcenia osób niepełnosprawnych w porównaniu z populacją,
- tzw. „luka w umiejętnościach” - niepełnosprawni dysponują umiejętnościami w mniejszym stopniu poszukiwanymi na rynku pracy, co z jednej strony ma źródło w szkoleniu inwalidów w zawodach, które dzisiaj zanikają, z drugiej - w wolniejszym tempie uczenia się, przynajmniej przez część niepełnosprawnych,
- zatrudnienie niepełnosprawnych w zawodach wymagających niższych kwalifikacji,
- szybkie zmiany na otwartym rynku pracy, stawiające takie wyzwania, jak zdolności intelektualne i adaptacyjne oraz wykształcenie specjalistyczne obniżają szanse niepełnosprawnych,
- zmiany na rynku pracy „wzmacniają negatywne efekty u tych, którzy już znajdują się w niekorzystnej sytuacji”.² W odniesieniu do niepełnosprawnych znaczy to, że „jako pierwsi wypadają z rynku pracy i jako ostatni do niego powracają”.³
- w powojennej historii inwalidów zatrudniano przede wszystkim w przemyśle wytwórczym; obecnie w dobie rozwoju usług oraz dziedzin opartych o wiedzę, szanse niepełnosprawnych jeszcze raz maleją,
- trudniejsza sytuacja kobiet na rynku pracy wszystkich krajach Unii, w tym kobiet niepełnosprawnych, większe wśród nich bezrobocie.
- wymienione zjawiska łączą się w swoistego rodzaju syndrom, skutkujący gorszą sytuacją materialną osób niepełnosprawnych wyrażającą się przede wszystkim niższymi od populacji zarobkami. Te zarobki są mniejsze nawet u niepełnosprawnych w zakładach pracy chronionej, co podkreśla się w unijnym dokumencie.⁴ W Polsce ten sam problem podnosili m. in. A. Barczyński⁵, E. Gorczycka.⁶

W związku z tymi i innymi czynnikami obciążającymi możliwości pracy i zatrudnienia osób niepełnosprawnych opracowano wstępny zarys strategii zatrudnienia, której główne założenia są następujące:

- „ustalenie celów i zadań służących zwiększeniu wskaźników zatrudnienia niepełnosprawnych,
- upowszechnianie problematyki niepełnosprawności,
- umożliwienie niepełnosprawnym dostępu do edukacji i szkoleń,
- zrewidowanie systemu świadczeń pomocowych, by nie hamowały motywacji do pracy młodzieży, osób dorosłych i tych w wieku przedemerytalnym,
- wzrost aktywnych programów na rynku pracy,
- tworzenie nowej i bezpiecznej dla niepełnosprawnych kultury w miejscu pracy,
- włączenie do tych działań organizacji osób niepełnosprawnych,
- dostrzeżenie szansy dla zatrudniania niepełnosprawnych w rozwoju nowych technologii, a zwłaszcza w tym, co niesie ze sobą społeczeństwo informatyczne”.⁷

¹ Tamże, s. 5.

² Tamże, s. 6.

³ Tamże.

⁴ Tamże.

⁵ Barczyński A.: Zakłady pracy chronionej w polskim systemie rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych, Dział Wydawnictw Krajowej Izby Gospodarczo-Rehabilitacyjnej, Warszawa 2001.

⁶ Gorczycka E.: Postawy pracodawców wobec osób niepełnosprawnych jako aspekt otwarcia miasta na ich potrzeby. W: /red./ J. Lewandowski: Ergonomia Niepełnosprawnym. Środowisko pracy. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001.

⁷ Podnoszenie poziomu zatrudnienia osób niepełnosprawnych - wspólne wyzwanie. Roboczy dokument Personelu Komisji Europejskiej. Bruksela 1998. Dyrektoriat Generalny Zatrudnienia, Stosunków Gospodarczych i Spraw Socjalnych. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/rais.htm>, s. 17-18.

Ostatni element strategii wynika z inicjatywy Komisji Europejskiej z 1999 roku pt. „e-Europa - społeczeństwo dla wszystkich”. W inicjatywie wyznaczono 10 priorytetowych obszarów, z których jeden „bezpośrednio odnosi się do potrzeb osób z niepełnosprawnością... wyznacza się cele, które mają poprawić dostęp osób niepełnosprawnych do społeczeństwa informacyjnego”.¹

5. FUNDUSZE, PROGRAMY

Na tle zaprezentowanych przedsięwzięć powstaje pytanie o środki, z których są one finansowane oraz o metody służące ich realizacji.

W działalności Unii Europejskiej podejmowanym przedsięwzięciom służą różnorakie fundusze, spośród których części nadano nazwę funduszy strukturalnych. Są to: Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji dla Rolnictwa, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Społeczny. Ten ostatni powstał w 1960 roku i w zasadzie stanowi podstawę finansową dla realizacji unijnej polityki socjalnej.

Metody, przy pomocy których Komisja realizuje ustalone cele to przede wszystkim programy uruchamiane na konkretne parę lat, a gdy dane przedsięwzięcie nie zostanie w tym czasie zakończone, program przedłuża się na kolejne lata lub ustala nowy.

Osobom niepełnosprawnym służył podjęty w latach 1988 - 1991 program HELIOS I i w latach 1993 - 1996 HELIOS II, „Ich celem było promowanie integracji ekonomicznej i społecznej oraz niezależności życiowej osób niepełnosprawnych. Programy te umożliwiły ogromnej liczbie podmiotów działających na szczeblach lokalnych, krajowych i wspólnotowych, wymianę doświadczeń oraz włączenie się do dyskusji nt. niepełnosprawności w Europie. Środowiska reprezentujące osoby niepełnosprawne zostały zaproszone do współzarządzania programami HELIOS, a powstałe w wyniku ich realizacji Europejskie Forum Niepełnosprawności działa do dziś i zabiera głos w ważnych dla osób niepełnosprawnych kwestiach”.²

Inny program skierowany m.in., ale nie wyłącznie ku niepełnosprawnym nosi nazwę EQUAL i został uruchomiony na lata 2000 – 2006. Zastąpił on poprzednie programy ADAPT i EMPLOI; przy czym ten ostatni zawiera cztery wcześniejsze: NOW, HORIZON, YOUTHSTART oraz INTEGRA³. EQUAL „jest przeznaczony do przewyższania wszelkich form nierównego traktowania i dyskryminacji na rynku pracy wpływających z płci, pochodzenia etnicznego, wieku, inwalidztwa, orientacji seksualnej lub niedostatecznych kwalifikacji”.⁴

Trzeba dodać, że oprócz wymienionych, poszczególne grupy osób niepełnosprawnych mogą korzystać z innych programów, np. kobiety ze specjalnie dla nich uruchomionego programu IRIS, a młodzież z programów: SOCRATES, LEONARDO czy wreszcie z programów poświęconych kulturze: ARIANE, RAPHAEL, KALEIDOSKOP.

6. EUROPA BEZ BARIER

Za podstawę do tak sformułowanego hasła i zadania można przyjąć po pierwsze artykuł 13 – anty-dyskryminacyjny Traktatu Amsterdamskiego oraz wydany następnie Komunikat Komisji Europejskiej, w którym skupiono się na tych „obszarach polityki Unii

¹ W kierunku Europy bez barier dla osób z niepełnosprawnością, Komisja Wspólnoty Europejskiej. Bruksela 2000. Komunikat Komisji Skierowany do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <http://www.ffim.lublin.pl/ue/dok/free.htm>, s. 11.

² Unia Europejska - osoby niepełnosprawne. Komitet Integracji Europejskiej, Warszawa 2000, s. 7.

³ Politique sociale et de l'emploi européen: une politique pour les citoyens. Commission Européenne. Série: L, Europe en mouvement, Luxembourg 2000, s. 15-16.

⁴ Tamże, s. 16.

Europejskiej, które uważa się za rozstrzygające w pomyślnym usunięciu ‘barier w dostępie’ dla osób z niepełnosprawnością. ...kładzie on specjalny akcent na osiągnięcie większej synergii pomiędzy powiązaniem zagadnieniami z dziedziny zatrudnienia, edukacji i szkolenia zawodowego, transportu, wewnętrznego rynku, społeczeństwa informacyjnego, nowych technologii i polityki konsumenckiej”.¹

Po drugie Europę bez barier, a tym samym Europę zintegrowaną i to zarówno w odniesieniu do ogółu Europejczyków, jak w relacji do osób niepełnosprawnych da się logicznie wywieść z podstawowego dokumentu Wspólnoty - z Traktatów Rzymskich. Wśród 4 fundamentalnych wolności sformułowanych w Traktacie na czoło wybija się prawo do swobodnego przemieszczania się osób zamieszkujących we Wspólnocie, co zgodnie z intencją wyrażoną kiedyś przez Roberta Schumana miało służyć poprawie warunków bytowych i postępowi.

Komisja Europejska podejmując zagadnienie „społeczeństwa bez barier” a zwłaszcza znoszenia barier dla osób z niepełnosprawnością sięgnęła bezpośrednio do tych wolności w takich oto słowach: „Mobilność odgrywa decydującą rolę w zagwarantowaniu uczestnictwa w działalności ekonomicznej i społecznej, a jej brak jest czynnikiem hamującym w korzystaniu z prawa partycypacji przez osoby z niepełnosprawnością. Brak mobilności jest szkodą dla wszystkich. Od pewnego czasu Komisja uznaje już ważność tego zagadnienia i proponuje nowe metody, za pomocą których potrzeby osób z niepełnosprawnością będą lepiej zaspokajane”.²

W celu umożliwienia większej mobilności osób niepełnosprawnych Komisja podjęła działania w zakresie:

- poprawy usług transportowych,
- dostępu do podróży koleją,
- transportu lotniczego,
- transportu morskiego, ze szczególnym uwzględnieniem inwalidów narządu wzroku,
- dostępu do Trans- Europejskiej Sieci Transportu,
- infrastruktury transportowej,
- uznawania wzajemnego pozwolenia na parkowanie niepełnosprawnym w krajach Unii.³

W cytowanym dokumencie wskazuje się również inne obszary znoszenia barier dla osób niepełnosprawnych, np. w sferze podatków.

WNIOSKI:

1. Za punkt wyjścia do problematyki osób niepełnosprawnych w unijnym podejściu przyjmuje się prawa człowieka /będące podstawą dokumentów ONZ, Rady Europy i Unii/ oraz sformułowane w Traktatach Rzymskich prawo do mobilności.
2. Mimo, że osoby niepełnosprawne są jednymi z wielu adresatów unijnej polityki socjalnej, w latach 90. nasiliło się zainteresowanie tą grupą społeczną, czego dowód stanowią liczne dokumenty podejmujące ich problemy.
3. Lata 90. przyniosły również nowe podejście unijnych organów, zwłaszcza Komisji do niepełnosprawnych, które „opiera się na pojęciu prawa i poszanowania różnic indywidualnych, zamiast na pojęciu dobroczynności i przymusowego przystosowania się

¹ W kierunku Europy bez barier dla osób z niepełnosprawnością, Komisja Wspólnoty Europejskiej. Bruksela 2000. Komunikat Komisji Skierowany do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/free.htm>, s. 6.

² Tamże, s. 2.

³ W kierunku Europy bez barier dla osób z niepełnosprawnością, Komisja Wspólnoty Europejskiej. Bruksela 2000. Komunikat Komisji Skierowany do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/free.htm>, s. 7-8.

do sztucznych norm. Zaleca ono pojęcie pełnego obywatelstwa i integracji, zamiast segregacji i wyłączenia”¹.

4. Na podstawie ostatnich inicjatyw Komisji Europejskiej można przypuszczać, że po trwających dziesiątki lat wysiłkach uwieńczonych dokonaniem w ujednoceniu wspólnej polityki ekonomicznej, w krajach Wspólnoty nadszedł czas na integrację w sferze polityki socjalnej, w tym także tę, która dotyczy osób niepełnosprawnych.
5. Niepełnosprawni podlegają niejako podwójnej integracji: pierwszy raz jako osoby z niepełnosprawnością, drugi raz jako obywatele państw członkowskich lub kandydujących do Unii. Fakt ten stawia przed nimi podwójne wyzwania, ale też czyni je podmiotem wyznań dla każdego mieszkańca Wspólnoty oraz dla tej Wspólnoty organów i przedsięwzięć.

LITERATURA:

1. Barczyński A.: Zakłady pracy chronionej w polskim systemie rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych, Dział Wydawnictw Krajowej Izby Gospodarczo-Rehabilitacyjnej, Warszawa 2001.
2. The Community Charter of Fundamental Social Rights for Workers, European File. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg 1990.
3. Declaration of the social partners on the employment of people with disabilities /11.5.1999/. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/spraw/partner.htm>
4. Fontaine P.: Citizen's Europe. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg 1991.
5. Fontaine P.: A. new idea for Europe. The Schuman Declaration - 1950-2000, European Commission, Brussels 2000.
6. Frąckiewicz L.: Starość i niepełnosprawność. W: Inwalidztwo jako problem polityki społecznej, L. Frąckiewicz /red./. Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1988.
7. Garret G.: Potrzeby zdrowotne ludzi starszych. PZWL, Warszawa 1990.
8. Gorczycka E.: Zagadnienia socjalne w działalności Unii Europejskiej. „Polityka Społeczna” nr 4, 1995.
9. Gorczycka E.: Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 1992.
10. Gorczycka E.: Postawy pracodawców wobec osób niepełnosprawnych jako aspekt otwarcia miasta na ich potrzeby. W: /red./ J. Lewandowski: Ergonomia Niepełnosprawnym. Środowisko pracy. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001.
11. Politique sociale et de l'emploi européen: une politique pour les citoyens. Commission Européenne. Série: L, Europe en mouvement, Luxemburg 2000.
12. Podnoszenie poziomu zatrudnienia osób niepełnosprawnych - wspólne wyzwanie. Roboczy dokument Personelu Komisji Europejskiej. Bruksela 1998. Dyktoriał Generalny Zatrudnienia, Stosunków Gospodarczych i Spraw Socjalnych. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/rais.htm>.
13. Podstawowe dokumenty Rady Europy z dziedziny polityki społecznej. Fundacja Promocji Prawa Europejskiego. Wydawnictwo Naukowe Scholar 1997.
14. Ruszkowski J., Górnicz E., Żurek M.: Leksykon integracji europejskiej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
15. Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, Unia Europejska. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/cykl/standard.htm>.

¹ Upowszechnianie niepełnosprawności we wspólnej polityce społecznej i zatrudnienia - referat roboczy przygotowany przez Dyktoriał Generalną V. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/main.htm>, s. 3.

16. Sytuacja bytowa ludzi starszych w Polsce w roku 1985. GUS. Statystyka Polski, Materiały Statystyczne nr 36, Warszawa 1986.
17. Treaty on European Union. Europe Documents. Europe Agence Internationale. Information pour la Press, 7 February 1992 /kserokopia pozyskana w Centrum Informacji Europejskiej/.
18. Unia Europejska - osoby niepełnosprawne. Komitet Integracji Europejskiej, Warszawa 2000.
19. Unia Europejska. Informator o programach pomocowych. Centrum Informacji Europejskiej, Komitet Integracji Europejskiej, Warszawa 2000.
20. Upowszechnianie niepełnosprawności we wspólnej polityce społecznej i zatrudnienia - referat roboczy przygotowany przez Dyрекcję Generalną V. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/main.htm>.
21. W kierunku Europy bez barier dla osób z niepełnosprawnością, Komisja Wspólnoty Europejskiej. Bruksela 2000. Komunikat Komisji Skierowany do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/free.htm>.
22. Weidenfeld W., Wessels W.: Europa od A do Z, Podręcznik integracji europejskiej, Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice 1999.
23. Wahl J.: Robert Schuman Ojciec Europy. Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice /brak daty wydania/.
24. Wykaz dokumentów Unii Europejskiej, związanych z osobami z niepełnosprawnością. <http://www.ffm.lublin.pl/ue/dok/wykaz.htm>.

DISABLED PERSONS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary In this paper I wanted to show disabled people problems in process of European integration, specially the efforts of European Union in equalizing differences between this social group and rest of the population. To achieve this goal the following subjects will presented in the paper: social policy of the Union and its social and economic problems, acts regulating disabled rights, The Community Charter of Fundamental Social Rights for Workers, employment of disabled, Union social programs, funds and programs, Europe without barriers.

WYKAZ DOKUMENTÓW UNII EUROPEJSKIEJ, ZWIĄZANYCH Z OSOBAMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Lista „screeningowa” B z listopada 1998 r.:

Zalecenie Rady (nr 86/379/EWG) z dnia 24 lipca 1986 r. w sprawie zatrudniania osób niepełnosprawnych we Wspólnocie.

Uchwała Rady z dnia 27 czerwca 1974 r. ustanawiająca wstępny program działania Wspólnoty na rzecz rehabilitacji zawodowej osób upośledzonych.

Uchwała Rady i Ministrów Edukacji, spotykających się w ramach Rady, z dnia 31 maja 1990 r. dotycząca integracji dzieci i młodych ludzi niepełnosprawnych w powszechnym systemie edukacji.

Uchwała Rady i Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich, spotykających się w ramach Rady, z dnia 16 grudnia 1991 r., dotycząca programu działania Wspólnoty w zakresie dostępności transportu dla osób o ograniczonej mobilności.

Uchwała Rady i Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich, spotykających się w ramach Rady, z dnia 20 grudnia 1996 r., w sprawie równych szans dla osób niepełnosprawnych.

Wnioski Rady z dnia 12 czerwca 1989 r. w sprawie zatrudniania osób niepełnosprawnych we Wspólnocie.

Dokumenty spoza listy „screeningowej”:

Uchwała Rady z dnia 27 czerwca 1974 r., ustanawiająca wstępny program działań Wspólnoty w dziedzinie rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

Komunikat Komisji dla Rady z dnia 4 listopada 1981 r. Integracja społeczna osób niepełnosprawnych - struktura rozwoju działań Wspólnoty.

Uchwała Rady Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich ze spotkania Rady w dniu 12 grudnia 1981 r., dotycząca integracji społecznej osób niepełnosprawnych.

Decyzja Rady (nr 88/231/EWG) z dnia 18 kwietnia 1988 r. ustanawiająca drugi program działań Wspólnoty na rzecz osób niepełnosprawnych (HELIOS).

Decyzja Rady (nr 93/1331/EWG) z dnia 25 lutego 1993 r. ustanawiająca trzeci program działania Wspólnoty na rzecz osób niepełnosprawnych (HELIOS II).

Raport Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Społeczno-Ekonomicznego oraz Komitetu Regionów, dotyczący oceny trzeciego programu działalności Wspólnoty na rzecz pomocy dla osób niepełnosprawnych (HELIOS II) w okresie 1993-1996.

Dokument Komisji Europejskiej zatytułowany: „HELIOS II - Europejski Poradnik wzorcowych praktyk dla zapewnienia równych szans osobom niepełnosprawnym”.

Komunikat Komisji z dnia 30 lipca 1996 r. dotyczący równych szans osób niepełnosprawnych: „Nowa Strategia Niepełnosprawności we Wspólnocie Europejskiej”.

Zalecenie Rady z dnia 4 czerwca 1998 r., w sprawie karty parkingowej dla osób niepełnosprawnych.

Uchwała Rady z dnia 17 czerwca 1999 r. w sprawie równych szans w zatrudnieniu dla osób niepełnosprawnych.

Propozycja Komisji z dnia 25 listopada 1999 r. w sprawie Dyrektywy Rady, ustanawiającej ogólne ramy dla równego traktowania w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu.

Komunikat Komisji do Państw Członkowskich z dnia 14 kwietnia 2000 r., ustanawiający wytyczne dla Wspólnotowej Inicjatywy EQUAL, dotyczącej ponadnarodowej współpracy w promowaniu nowych środków zwalczania wszelkich form dyskryminacji i nierówności w związku z rynkiem pracy.

Komunikat Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Społeczno-Ekonomicznego oraz Komitetu Regionów, z dnia 12 maja 2000 r., nt. „W kierunku Europy bez Barrier dla Osób Niepełnosprawnych”.

WYKAZ DOKUMENTÓW UNII EUROPEJSKIEJ, ZWIĄZANYCH Z OSOBAMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Lista „screeningowa” B z listopada 1998 r.:

Zalecenie Rady (nr 86/379/EWG) z dnia 24 lipca 1986 r. w sprawie zatrudniania osób niepełnosprawnych we Wspólnocie.

Uchwała Rady z dnia 27 czerwca 1974 r. ustanawiająca wstępny program działania Wspólnoty na rzecz rehabilitacji zawodowej osób upośledzonych.

Uchwała Rady i Ministrów Edukacji, spotykających się w ramach Rady, z dnia 31 maja 1990 r. dotycząca integracji dzieci i młodych ludzi niepełnosprawnych w powszechnym systemie edukacji.

Uchwała Rady i Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich, spotykających się w ramach Rady, z dnia 16 grudnia 1991 r., dotycząca programu działania Wspólnoty w zakresie dostępności transportu dla osób o ograniczonej mobilności.

Uchwała Rady i Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich, spotykających się w ramach Rady, z dnia 20 grudnia 1996 r., w sprawie równych szans dla osób niepełnosprawnych.

Wnioski Rady z dnia 12 czerwca 1989 r. w sprawie zatrudniania osób niepełnosprawnych we Wspólnocie.

Dokumenty spoza listy „screeningowej”:

Uchwała Rady z dnia 27 czerwca 1974 r., ustanawiająca wstępny program działań Wspólnoty w dziedzinie rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

Komunikat Komisji dla Rady z dnia 4 listopada 1981 r. Integracja społeczna osób niepełnosprawnych - struktura rozwoju działań Wspólnoty.

Uchwała Rady Przedstawicieli Rządów Państw Członkowskich Wspólnot Europejskich ze spotkania Rady w dniu 12 grudnia 1981 r., dotycząca integracji społecznej osób niepełnosprawnych.

Decyzja Rady (nr 88/231/EWG) z dnia 18 kwietnia 1988 r. ustanawiająca drugi program działań Wspólnoty na rzecz osób niepełnosprawnych (HELIOS).

Decyzja Rady (nr 93/1331/EWG) z dnia 25 lutego 1993 r. ustanawiająca trzeci program działania Wspólnoty na rzecz osób niepełnosprawnych (HELIOS II).

Raport Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Społeczno-Ekonomicznego oraz Komitetu Regionów, dotyczący oceny trzeciego programu działalności Wspólnoty na rzecz pomocy dla osób niepełnosprawnych (HELIOS II) w okresie 1993-1996.

Dokument Komisji Europejskiej zatytułowany: „HELIOS II - Europejski Poradnik wzorcowych praktyk dla zapewnienia równych szans osobom niepełnosprawnym”.

Komunikat Komisji z dnia 30 lipca 1996 r. dotyczący równych szans osób niepełnosprawnych: „Nowa Strategia Niepełnosprawności we Wspólnocie Europejskiej”.

Zalecenie Rady z dnia 4 czerwca 1998 r., w sprawie karty parkingowej dla osób niepełnosprawnych.

Uchwała Rady z dnia 17 czerwca 1999 r. w sprawie równych szans w zatrudnieniu dla osób niepełnosprawnych.

Propozycja Komisji z dnia 25 listopada 1999 r. w sprawie Dyrektywy Rady, ustanawiającej ogólne ramy dla równego traktowania w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu.

Komunikat Komisji do Państw Członkowskich z dnia 14 kwietnia 2000 r., ustanawiający wytyczne dla Wspólnotowej Inicjatywy EQUAL, dotyczącej ponadnarodowej współpracy w promowaniu nowych środków zwalczania wszelkich form dyskryminacji i nierówności w związku z rynkiem pracy.

Komunikat Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Społeczno-Ekonomicznego oraz Komitetu Regionów, z dnia 12 maja 2000 r., nt. „W kierunku Europy bez Barrier dla Osób Niepełnosprawnych”.